

Grebengrad između zaštićenog kulturnog dobra i turističke atrakcije

Kadi, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:227288>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Petra Kadi

Grebengrad između zaštićenog kulturnog
dobra i turističke atrakcije

Završni rad

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek povijest umjetnosti

Petra Kadi

Matični broj: 0009087394

Grebengrad između zaštićenog kulturnog dobra i turističke atrakcije

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski sveučilišni studij Povijesti umjetnosti i Engleskog jezika i književnosti

Mentor: doc. Dr. Sc. Marijan Bradanović

Rijeka, rujan 2023.

Tablica sadržaja

1. Uvod.....	1
2. Grad Novi Marof.....	2
2.1. Lokacija i smještaj grada Novog Marofa	2
2.2. Novi Marof kao turističko središte	2
3. Povijesna pozadina i informacije o utvrđi Grebengrad	3
3.1. Povijest utvrde Grebengrad	3
3.2. Lokacija i smještaj.....	4
3.3. Srednjovjekovne utvrde.....	5
3.3.1. Karakteristike srednjovjekovnih utvrda	5
3.3.2. Vrste srednjovjekovnih utvrda	7
3.3.2.1. Podjela utvrda prema izgledu	7
3.3.2.2. Podjela utvrda prema vremenu nastanka	7
3.4. Opis i tlocrt utvrde Grebengrad	8
3.4.1. Ulaz i ulazni plato.....	9
3.4.2. Središnji plato, dvorište i glavna kula	10
3.4.3. Kapela.....	11
3.4.4. Kružna kula	12
3.5. Vlasništvo	15
4. Obnova, arheološka istraživanja i očuvanje Grebengrada.....	20
4.1. Današnji izgled utvrde.....	22
4.2. Budući planovi restauracije utvrde Grebengrad i troškovi	23
5. Grebengrad kao turistička atrakcija.....	26
5.1. Popularnost Grebengrada kod stranih i domaćih posjetitelja	26
5.2. Manifestacije i organizirana okupljanja	26
6. Institucionalizirani oblici skrbi o Grebengradu.....	30
6.1. Turistička zajednica grada Novog Marofa	30
6.2. Etno udruga „Geben“	30
6.3. Planinarsko društvo Grebengrad	31
7. Zaključak.....	33
8. Popis literature.....	34
9. Sažetak i ključne riječi.....	36
10. Popis reprodukcije.....	37

1. Uvod

U Varaždinskoj županiji ima mnogo primjera sačuvane fortifikacijske arhitekture što je odraz povijesnih prilika na tlu Hrvatske. Varaždin se tijekom 16. stoljeća smatrao najvažnijim kulturnim središtem i važnim obrambenim uporištem kontinentalne Hrvatske.¹ Na dugu listu fortifikacijskih objekata sačuvanih na području Varaždinske županije ubrajamo i srednjovjekovnu utvrdu Grebengrad, ujedno poznatu kao plemićki grad Greben. Smatra se da je utvrda građena tijekom druge polovice 13. stoljeća i zbog svoje bogate i duge povijesti važna je za hrvatsku kulturu, obrazovanje i turizam. Iako postoje mnogo veći, popularniji i poznatiji fortifikacijski objekti diljem Hrvatske, važnost utvrde Grebengrad je najviše vidljiva na području Hrvatskog Zagorja, točnije na području grada Novog Marofa.

Lokalnom stanovništvu Grebengrad ne predstavlja samo primjer arheoloških ostataka jedne feudalno utvrđene rezidencije već očuvani komadić njihove povijesti. Grebengrad je novomarofskom stanovništvu izvor ponosa i bogate povijesti koja ih je oblikovala u ovako čvrstu i uglednu zajednicu.

Bez obzira na to što se Grebengrad ne ubraja u najpoznatije ili najposjećenije utvrde Hrvatske, njegova važnost u mjesnim okvirima je neupitna. Povijesna važnost Grebengrada kao srednjovjekovne utvrde leži u njezinoj arhitektonskoj veličini, njezinim obrambenim zidovima i samoj važnosti koju je imala kroz povijest za život stanovnika. Grebengrad predstavlja savršen spoj cijenjene kulturne baštine i turističke atrakcije koja s vremenom dobiva sve više pažnje. No, popularizacija i turistička eksploatacija mogla bi predstavljati nove prepreke u njezinom očuvanju. Problem bi se mogao pojaviti kod pokušaja stvaranja ravnoteže između očuvanja utvrde i otvaranja vrata brojnim turistima koji bi, na kraju krajeva, mogli pridonijeti pogoršanju stanja utvrde.

Cilj ovog rada je pobliže objasniti odnos između vrijednosti plemićkog grada Grebengrada kao dijela kulturne baštine i njezine važnosti kao turističke atrakcije te kako stvoriti ravnotežu između ta dva aspekta. Uz to, ovaj rad će se fokusirati na povijesti, razvoju i smještaju utvrde te će dotaknuti izazove i prilike s kojima se utvrda Grebengrad susrela kroz svoju povijest, kao i pregled mogućih problema koji bi mogli nastati kada utvrda Grebengrad postane popularno turističko odredište.

¹ PELC, MILAN, „Renesansa“, 2007., str. 54

2. Grad Novi Marof

2.1. Lokacija i smještaj grada Novog Marofa

Grad Novi Marof smješten je u sjevernom djelu Hrvatske, točnije u južnom djelu Varaždinske županije. Grad se nalazi na padinama Ivanščice te ga karakterizira okruženost brežuljcima i djelomični smještaj u rijeku Bednju.² Početak nastajanja grada Novog Marofa veže se uz dva župna središta, Remetinec i Madžarevo i uz utvrdu Grebengrad nakon njezinog napuštanja u 18. stoljeću.³ Područje u kojem se danas nalazi grad Novi Marof prije je nosilo ime Greben što objašnjava blisku povezanu povijest između ova dva mjesta. Utemeljiteljem grada Novog Marofa smatra se grof Ljudevit Erdödy koji je ujedno 1776. izgradio dvorac Erdödy u Novom Marofu.⁴

2.2. Novi Marof kao turističko središte

Novi Marof već godinama raznolikim strategijama obogaćuje svoju kulturnu i društvenu vrijednost čime osigurava daljnji rast i razvoj grada. Grad je sjedište brojnih izletišta i rekreacijskih aktivnosti u koje se mogu uključiti svi, bez obzira na uzrast. Možemo izdvojiti neke od brojnih aktivnosti poput karting staze Rauš, biciklističku stazu na izletištu Lužec i poletišta Jugovec za paragliding u Presečnu. Uz to, za Novi Marof veliku važnost predstavlja nepokretna povijesno-kulturna baština u koju ubrajamo dvorce, crkve i arheološka nalazišta. U zaštićenu nepokretnu povijesno-kulturnu baštinu ubrajamo utvrdu Pusta Bela, kapelu Uznesenja Blažene Djevice Marije, dvorac Erdödy, utvrdu Paka, utvrdu Grebengrad uz brojnu drugu baštinu.⁵

² *Strategija razvoja grada Novog Marofa 2015.-2020.*, Varaždin, 2015., <https://www.novi-marof.hr/wp-content/uploads/2018/01/STRATEGIJA-RAZVOJA-GRADA-NOVOG-MAROFa.pdf>, str. 3 dodati datum pristupa

³ KOŠČAK, ANĐELKO(ur.), Zbornik radova, „*Podno Grebengrada: Sub castro Greben*“, Zagreb – Novi Marof, 2011., str. 11

⁴ MANENICA, LOVRO, „*Grofovi Erdödy u ozračju hrvatske povijesti*“, Novi Marof, 1993., str. 60

⁵ *Strategija razvoja grada Novog Marofa 2015.-2020.*, Varaždin, 2015., str. 31

3. Povijesna pozadina i informacije o utvrđi Grebengrad

3.1. Povijest utvrde Grebengrad

Nakon povlačenja Tatara, odnosno sredinom 13. stoljeća na području kontinentalne Hrvatske građeno je nekolicina srednjovjekovnih plemićkih gradova, burgova i tvrđava uključujući Grebengrad.⁶ Iako se prvi puta spominje u zapisima Andrije II. 1209. godine, postoje sumnje da je ovaj dokument falsificiran. Zbog sumnje u vjerodostojnost zapisa Andrije II., mnogi povjesničari koriste 1277. godinu kao godinu kada se prvi put spominje utvrda Grebengrad.⁷ U to vrijeme, Grebengrad se spominje kao sjedište male Hrastovičke odnosno Hrašćinske županije.⁸

Od 13. pa sve do početka 18. stoljeća, Grebengrad je promijenio velik broj vlasnika i vladara te su se mnogi borili kako bi vladali ovim područjem. Jedna od borbi koja se odvijala u Grebengradu je ona koju je započeo Ivan Vitovac pod vodstvom kralja Ladislava. Vitovac 1457. godine sakuplja vojsku u Grebengradu i kreće na napad na Celje. Njegov pohod je bio uspješan i sva ukradena imovina skladištila se unutar grebengradskih zidina dok su se zarobljenici smještali u zatvor u Krapini. No, tadašnji car Frederik zaprijetio je snažnom vojskom i Vitovac se povlači u Grebengrad. Frederik uzima Vitovca na svoju stranu i Vitovac kupnjom gradova postaje poznat kao „grof vječni od Zagorja“ i postaje vrhovnim kapetanom kraljevine Slavonije.⁹ Plemićki grad Greben je bio popularna meta zbog svojih snažnih kula, visokih zidova i povoljnom položaju.

U mnogim izvorima i člancima Grebengrad se opisuje kao jedna od najvećih, najduže spomenutih i najduže nastanjenih feudalnih rezidencija u Hrvatskoj.¹⁰ Obitelj Erdödy napušta utvrdu početkom 18. stoljeća, nakon što je stradala u potresu i požaru. Grebengrad se kao ruševina navodi već 1712. godine u izvorima zagrebačkog Kaptola gdje se spominje kao „diruti castru Greben“.¹¹

⁶ PELC, M., 2007., str. 58

⁷ REGAN, KREŠIMIR, „Srednjovjekovne utvrde i kašteli na obrnecima Ivanšćice“, pregledni rad, Hrvatsko zagorje: Časopis za kulturno-prosvjetna i društvena pitanja, 2003., str. 16-17

⁸ REGAN, K., 2003., str. 17

⁹ LASZOWSKI, EMILIJ, „Hrvatske povjesne gradjevine“, Zagreb, 1902., str. 43

¹⁰ NADILO, BRANKO, „Utvrdne“, Građevinar 56, 2004., str. 107

¹¹ MAVRIĆ, ANA, „Grebengrad i Remetinec u srednjem vijeku“, str. 6

Slika 1. Shematski prikazan smještaj utvrde Grebengrad na karti Europe u 18. stoljeću

3.2. Lokacija i smještaj

Ivanščica je za vrijeme provale Tatara dobila nekolicinu novih utvrda, uključujući Grebengrad. Na južnoj strani možemo izdvojiti utvrde Milengrad, Loborgrad, Belecgrad i Grebengrad dok na sjevernoj strani utvrde Cukovec, Bela i Lepoglava.¹² Grebengrad je smješten na najistočnijem rubu Ivanščice, najviše planine Hrvatskog Zagorja, ispod vrha Velikog Lubenjaka na visini od 502m.¹³ Plemićki gradovi u zagorju su najčešće jezikolikog položaja za koji je karakterističan smještaj na uzvišenom mjestu koje je sa tri strane okruženo strminom dok je samo jedna strana bila pristupačna. Takvim strateškim smještajem se olakšavala obrana od neprijatelja pošto je postojao samo jedan ulaz u grad koji je još za dodatnu sigurnost imao jedan ili više prokopa i bio je građen kao najuži dio utvrde za lakše kontroliranje. Grebengrad za još bolju zaštitu kod prokopa ima izgrađen visoki obrambeni čeonni zid.¹⁴ Osim Grebengrada, jezikoliki položaj u Hrvatskom zagorju imaju plemićki gradovi Milengrad, Belec i Lobar.¹⁵

¹² REGAN, K., 2003., str. 2

¹³ REGAN, K., 2003., str. 16

¹⁴ MILETIĆ, D., „Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske“, 2012., str. 244

¹⁵ MILETIĆ, D., 2012., str. 151

Grebengrad je okružen beskrajnom šumom i nudi predivan pogled na okolna mjesta te je od najbližih naselja, Topličice i Madžareva, udaljen otprilike 2 km. Planinarske oznake koje vode do utvrde započinju od crkve Sv. Vida i Jurja u Mađarevu. Kroz brežuljke, do planinarskog doma i utvrde vodi makadamski put koji se proteže kroz šumu. Većina posjetitelja zbog toga odluči svoje automobile ostaviti u podnožju brijega i nastaviti svoj put pješice, no za one hrabrije i iskusnije vozače sasvim je moguće doći automobilom sve do planinarskog doma. Do same utvrde zatim treba samo nekoliko minuta pješice putem koji vodi kroz brdovitu šumu.

Slika 2. Pogled sa grebengradskih zidina pokraj kapele, 1. svibnja 2023. (fotografirala: Petra Kadi)

3.3. Srednjovjekovne utvrde

3.3.1. Karakteristike srednjovjekovnih utvrda

Za razliku od starih Rimskih gradova koji su se gradili uz prometnice, rijeke ili mjesta koja nude najpovoljniju komunikaciju, srednjovjekovni plemićki gradovi i utvrde, poput Grebengrada, nastaju na višim točkama zemljišta odnosno na planinskim prijelazima ili

vrhovima brjegova zbog lakše obrane. Većina ovih gradova utvrda je građeno u razdoblju između 13. i 15. stoljeća unatoč protivljenju kraljeva. Građani su tako usprkos tome gradili utvrde oko svojih posjeda kako bi ih zaštitili od napada.¹⁶

Srednjovjekovne utvrde poput Grebengrada, Milengrada i Medvjedgrada, uz mnoge druge, imale su zajedničke elemente koji su se tada smatrali karakterističnim za utvrde onog vremena. Srednjovjekovne utvrde su imale visoke i masivne kamene zidove koji su okruživali i štitali glavni dio utvrde ili grada. Uz te zidove su se smještale visoke obrambene kule koje su imale ulogu nadziranja i primjećivanja neprijatelja ili uljeza. Veće utvrde bi, uz obrambenu kulu, imale i glavnu obrambenu kulu za dodatnu sigurnost. Kule su se smatrale najjačim dijelom utvrde pošto im je primarna funkcija bila zaštita.¹⁷ Većina kula na Hrvatskom području je kružnog ili četverokutnog oblika, iako imamo i primjer kule u Čakovcu koja je izvana peterkutna dok je iznutra četverokutna. Kule su se često smještale i u neposrednoj blizini ulaza ili na samom ulazu pogotovo u razdoblju između 13. i 15. stoljeća. Razlog tome je da su ulazi bili najslabije točke srednjovjekovnih burgova i utvrda. Dodavanje ulaznih kula i otvora u obrambenim zidovima je olakšalo kontroliranje tog područja grada.¹⁸

Zatim, u sredini se nalazilo dvorište kao središte okupljanja stanovnika i mjesto odmora za vojnike. Također, utvrde su imale nekoliko ulaza, staza i hodnika unutar zidina koji su povezivali različite dijelove utvrde. Unutar zidina su se često nalazile i druge prostorije poput radionica, svetišta i skladišta za hranu i vodu. Pred ulazom u utvrdu nalazila bi se graba preko koje se gradio drveni most. Ulaz je znao biti kod nekih utvrda zaštićen i ulaznom kulom što je primijenjeno naprimjer kod utvrde Cesargrad.¹⁹

Prozori, svodovi, krovovi i vrata plemićkih gradova rijetko su gdje očuvani, no ipak su postojali. Od sačuvanih dijelova prozora, vidljivo je da su se veći prozori nalazili na dijelovima utvrde gdje se smještao gospodar dok su na ostalim dijelovima utvrde građeni prozori manjih dimenzija.²⁰ Vrata su većinom bila smještena kod branič kula te su bila veoma teška i drvena. Što se tiče krovova utvrda, od njih nije ništa očuvano. No, prema starijim

¹⁶ MANENICA, L., 1993., str. 53

¹⁷ SZABO, GJURO., „*Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*“, izvanredno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb, 1920., str. 22

¹⁸ HORVAT, Z., „*Zidine i braništa na utverdama kontinentalne Hrvatske 12. – 15. st.*“, 1996., str. 195

¹⁹ SZABO Gj., 1920., str. 27

²⁰ SZABO, Gj., 1920., str. 29

nacrtima vidljivo je da su oni bili strmi i visoki te se za pokrivanje krova koristila slama, drvo ili crijep.²¹

3.3.2. Vrste srednjovjekovnih utvrda

Prema Reganu, utvrde mogu biti podijeljene na različite načine, prije svega temeljem razdoblja u kojem su nastale i prema njihovom izgledu.

3.3.2.1. Podjela utvrda prema izgledu

Prema vanjskom izgledu, utvrde i kaštele možemo podijeliti u pet osnovnih skupina. Prva skupina obuhvaća utvrđena gradišća i podrazumijeva utvrde poput Gradine pokraj Lobora i Gradišće iznad Podruta. U toj skupini, utvrde su okružene visokim zemljanim i kamenim bedemima i karakterističan je elipsoidni tlocrt. Druga skupina uključuje utvrde koje imaju branič kulu. Ova skupina se dalje razdjeljuje na dvije manje skupine, prva podskupina su utvrde viteškog reda gdje su karakteristične branič kule koje su smještene unutar obrambenih zidova i druga podskupina obuhvaća utvrde koje nemaju samostojeću kulu već je ona dijelom obrambenog zida. Treća skupina su utvrde koje nemaju branič kule i koje nisu bile osmišljene primarno za obranu. One su služile kao stambeni prostor te ih karakteriziraju stambeno-reprezentativni i gospodarski sadržaji koji se nalaze unutar zidova utvrde. Zatim, u četvrtu skupinu spadaju utvrde koje imaju središnju utvrdu koja je okružena sa jednim ili više prstena obrambenih zidova. Ova vrsta utvrde unutar zidina smješta stambeno-reprezentativno prostor te sakralni i gospodarski sadržaj. Od svih utvrda smještenih na Ivanščici, Grebengrad je jedini koji pripada ovoj skupini. Posljednjoj skupini pripadaju kašteli. Glavna razlika između kaštela i prethodno navedenih utvrda je njihova lokacija. Dok su se utvrde gradile na višim lokacijama, kašteli su se gradili u podnožju planina. Većina kaštela nije bilo napušteno poput mnogih utvrda već su se kasnije pregrađivale u dvorove.²²

3.3.2.2. Podjela utvrda prema vremenu nastanka

²¹ SZABO, Gj., 1920., str. 31

²² REGAN, K., 2003., str. 2-3

Prema vremenu nastanka, Regan utvrde ponovno razdvaja u pet skupina. U prvu skupinu odvaja gradišta koja su naseljena od prapovijesti, dok drugu skupinu čine utvrde koje su podignute na mjestima ranijih slavenskih naselja, kao i one koje su pripadale viteškim redovima te se datiraju oko 12. stoljeća. U drugu skupinu spadaju utvrde Grebengrad, Bela i Cukovec. Treća skupina uključuje utvrde izgrađene između druge polovice 13. i 15 stoljeća. Utvrde građene u ovom razdoblju su bile u vlasništvu feudalnih obitelji i predstavljale su simbol njihovog vlasništva na određenom području. Četvrto razdoblje podrazumijeva utvrde koje su građene tijekom sredine 15. i 16. stoljeća i koje su bile proširene dodavanjem bastiona i kula. Naposljetku, Regan dodaje i posljednje razdoblje u kojem ne izdvaja karakteristike gradnje već samo navodi da se srednjovjekovne utvrde napuštaju, a kašteli prenamijenjuju.²³

3.4. Opis i tlocrt utvrde Grebengrad

Grebengrad ima većinu elementa koji su navedeni u karakteristikama srednjovjekovnih utvrda i gradova. Utvrda je građena u smjeru sjeveroistok-jugozapad te se prilagodila visokom i nepovoljnom terenu i zbog toga je njezin tlocrt nepravilan. Njezini zidovi su građeni od čvrstog kamena i razdvajaju utvrdu na četiri razine.²⁴ Na dijelovima zidina utvrde može se primijetiti da se koristilo i manje kamenje u gradnji, no ima i par primjera gdje se može vidjeti korištenje klesanog kamena. Dužina utvrde Grebengrad je približno 161 metar dok širina oko 49 metara.²⁵ Sama utvrda je zaštićena sa dva prstena obrambenih zidova čija je izvorna debljina iznosila 185 cm, a kasnije čak 365 cm.²⁶ Na unutrašnju utvrdu se naslanjao prvi prsten dok se drugi prsten naslanjao na obrambenu kulu. Prvi prsten u tlocrtu stvara nepravilan pravokutnik dok drugi prima oblik izduženog trapeza.²⁷

Izgled utvrde je kroz njezino višestoljetno postojanje sigurno nekoliko puta promijenjen od strane njezinih vlasnika bilo do modernizacije, dodavanje novih elemenata ili popravljnja zidova od posljedica nastalih nevremenom i borbama. Početkom 18. stoljeća, povjesničari opisuju loše stanje srednjovječnog grada Grebengrada nakon što se kod utvrde desio požar i potres 1710. godine.

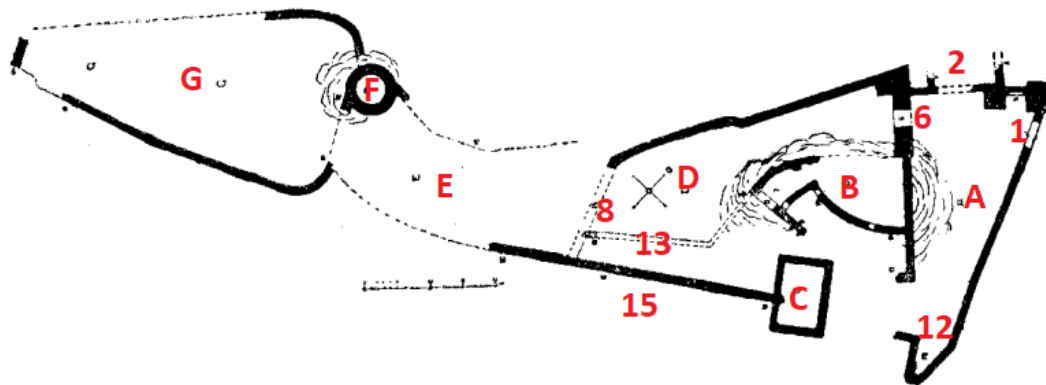
²³ REGAN, K., 2003., str. 3

²⁴ SZABO, Gj., 1920., str. 80

²⁵ REGAN, K., 2003., str. 16

²⁶ MILETIĆ, D., 2012., str. 245

²⁷ NADILO, B., 2004., str. 107-108

Slika 3. Tlocrt Grebengrada

3.4.1. Ulaz i ulazni plato

Ispred prvog ulaza (broj 1 na tlocrtu) se nalazio opkop koji je danas skoro nevidljiv. Nakon prolaska kroz prvi ulaz, desno se nalazi drugi ulaz koji je nekada bio glavni ulaz u utvrdu. Druga vrata u Grebengrad su zazidana, ali su i dalje vidljiva te se do ulaza prelazilo preko drvenog mosta kojeg danas više nema.²⁸ Pretpostavlja se da je drugi ulaz napravljen tijekom 13. stoljeća, a zatvoren tijekom 15. stoljeća.²⁹ Prema Gjuri Szabi³⁰, za obranu oba ulaza koji su na tlocrtu pod brojem 1 i 2 i prostora A, smještena je bila nepoznata naprava kod broja 12. Ipak važno je napomenuti kako je ovdje riječ o literaturi staroj više od 100 godina. Kod broja 6 se nalazi ulaz koji vodi u unutrašnji dio utvrde.³¹

Ulazni plato nalazi se unutar zidina koje formiraju nepravilan trokut. U sjevernom uglu tog trokuta nalazio se ulaz koji je bio zazidan vjerojatno isto za vrijeme 15. stoljeća. Ovdje su se pronašli ostaci jednokatnog stambenog prostora s podrumom.³² Smatra se da se tu nalazilo

²⁸ SZABO, Gj., 1920., str. 80

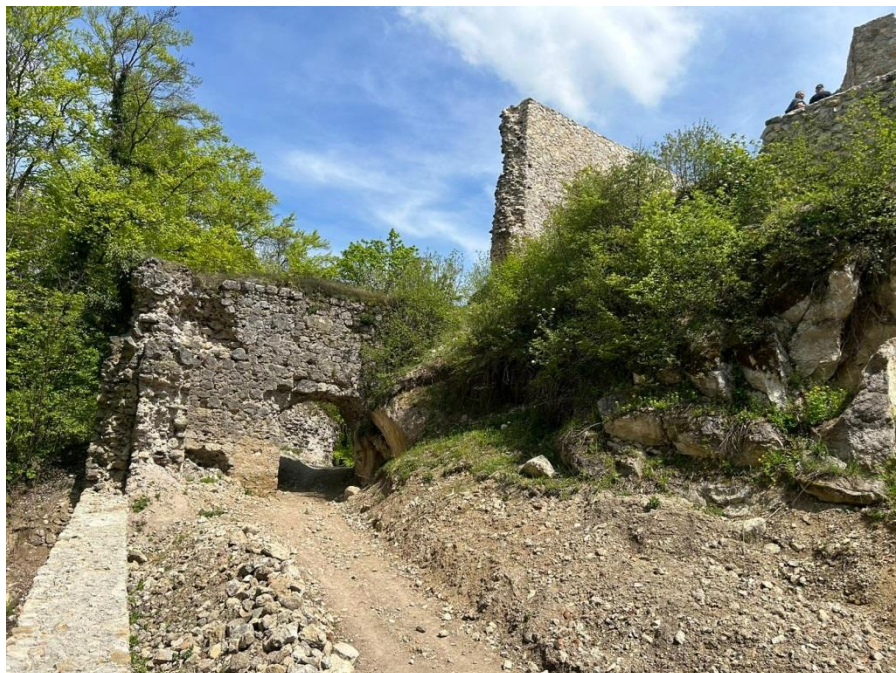
²⁹ KORUNEK, M., 2013., str. 74

³⁰ Gjuro Szabo je hrvatski konzervator, muzeolog i povjesničar. Studirao je germanistiku u Beču te se kasnije specijalizirao za konzervaciju i restauraciju povijesnih i umjetničkih spomenika. Objavio je brojne radove s područja povijesti, povijesti umjetnosti i kulture i dr. Pokazao veliko zanimanje za spomenike i njihovo očuvanje kao i njihov doprinos kulturnoj baštini. (izvor: HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, Gjuro Szabo, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59216>, posjećeno 24.7. 2023.)

³¹ SZABO, Gj., 1920., str. 80

³² NADILO, B., 2004., str 107.

i nekoliko zgrada prema količini pronađenih crijepova na tom području.³³ Zapadna strana ovog dijela utvrde je naslonjena na središnju kulu.³⁴

Slika 4. Ulaz (broj 6 na tlocrtu) u utvrdu i put koji vodi do glavnog dijela grada, 1. svibnja 2023. (fotografirala: Petra Kadi)

3.4.2. Središnji plato, dvorište i glavna kula

Ovaj dio grada nalazi se u središtu utvrde i unutar njega smještena je glavna kula nepravilnog oblika. Kula je smještena na najvišem dijelu terena i sastojala se od 3 kata. Ona se smatra ujedno i najstarijim dijelom utvrde. Ovaj dio grada datira se u 15. stoljeće i imao je ulogu smještanja vlasnika grada te posade i posluge.³⁵ Vlasniku je pripadao središnji dio dvorišta koji uključuje kapelu, dok su ostali dijelovi bili namijenjeni za posadu i sluge. Ovo područje je i najbolje očuvano u odnosu na druge dijelove utvrde. Uz kapelu, središnji dio grada je bio prioritet kod restauracije.³⁶ U ovom dijelu utvrde nalazio se i bunar koji je bio

³³ SZABO, GJ., 1920., str. 83

³⁴ KORUNEK, M., 2013., str. 74

³⁵ KORUNEK, M., 2013., str. 75

³⁶ KORUNEK, M., 2013., str. 72

najvjerojatnije iskopan do vodne žile i kojemu su stanovnici tada pridodali naziv „Grebjenjak“. Bunar je urušen, a od njega je samo ostalo ulegnuće u zemlji.³⁷

3.4.3. Kapela

Gradska kapelica smještena je na jugoistočnoj strani utvrde i djelomično izlazi iz tlocrta. Kapela je bila jednobrodna sa zaobljenim zidovima sa vanjske strane.³⁸ Bila je odvojena trijumfalnim lukom na dva prostora, a to su svetište i jednobrodna lađa.³⁹ U većini plemićkih gradova, kapele su bile zasebne građevine dok su rjeđe bile smještene u kule kao što je to slučaj kod Grebengrada i Starog grada u Samoboru.⁴⁰ Kapelica je bila smještena unutar četverokutne kule tijekom 15. stoljeća i njezine zidove nosio je svod te stupovi sa konzolama.⁴¹ Konzole su i danas vidljive unutar kapele te se korištenje ove vrste konzola smatra karakterističnim za razdoblje od 14. – 16. stoljeća.⁴² Uz konzole, sačuvani su tragovi jednog manjeg prozora.⁴³ Kapela je jedna od bitnijih dijelova utvrde pogotovo u smislu restauracije jer njezinom obnovom možemo doći do podataka o kasnosrednjovjekovnim dvorskim kapelama koje su se nalazile unutar utvrda na području sjeverozapadne Hrvatske.⁴⁴

Danas je ovaj dio utvrde djelomično rekonstruiran i natkriven drvenom konstrukcijom sa krovom kako bi se zaštitilo daljnje propadanje i osigurale očuvane konzole od vremenskih nepogoda. Kapela je bila prioritet u obnovi te su se na samom početku radova obnovili zidovi kapele s unutarnje strane, a kasnije i sa vanjske strane. Iako se kapela čini malom, njezin smještaj je predstavljao problem u obnovi. Kapela je smještena na popriličnom strmom terenu i visina njezinih zidova nije pomogla u restauraciji, no naposljetku se građevinska obnova uspjela izvršiti. Potrebno je još obnoviti sjeverni zid i riješiti problem odvodnih voda, no kapela se već 2015. godine smatrala statički i građevinski obnovljenom.⁴⁵

³⁷ MILETIĆ, D., 2012., str. 159

³⁸ SZABO, GJ., 1920., str. 81

³⁹ KORUNEK, M., 2013., str. 75

⁴⁰ MILETIĆ, D., 2012., str. 229

⁴¹ REGAN, K., 2003., str. 16

⁴² KORUNEK, M., 2013., str. 75

⁴³ MILETIĆ, D., 2012., str. 231

⁴⁴ KORUNEK, MARIJANA., „*Problematika očuvanja i revitalizacije fortifikacijske arhitekture na primjeru Puste Bele, Pake i Grebengrada*“, No. 26., Konzervatorski odjel u Varaždinu, 2015.

<https://hrcaj.srce.hr/clanak/221562>, str. 100

⁴⁵ KORUNEK, M., 2015., str. 100

Slika 5. Natkrivena kapela, 1. svibnja 2023. (fotografirala: Petra Kadi)

Slika 6. Konzola na spoju južnog i istočnog zida unutar kapele (fotografirala: Marijana Korunek)

3.4.4. Kružna kula

Kružna kula (slovo F na tlocrtu) je smještena na zapadnom uglu prvog obrambenog prstena. Danas je nje ostalo manje od pola i to samo južni dio, no i sada se mjeri otprilike 7 metara visine.⁴⁶ Područja E i G na tlocrtu, između kojih se nalazi kula, najvjerojatnije su dograđena kasnije i od njih skoro ništa nije ostalo osim polomljenih crijepova i slabo očuvanih zidova.⁴⁷ Prema Zorislavu Horvatu, kružne kule su se redovito koristile na području Požeške kotline u razdoblju između 13. i 14. stoljeća dok su se na sjeverozapadu Hrvatske one počele graditi u renesansi.⁴⁸ Sve do 16. stoljeća, vršile su se masovne obnove utvrda odnosno dodavale su se kružne kule i ojačavali su se obrambeni zidovi za bolju zaštitu od vatrenog oružja i Osmanlija.⁴⁹ Najbolji primjer ovakve obnove tijekom 16. stoljeća je vidljiv na burgu Kostel koji sredinom 16. stoljeća ojačava svoju obrambenu liniju dodavanjem kružne kule sa strijelnicama.⁵⁰

Komparacijom slike iz knjige „Hrvatske povijesne građevine“⁵¹ gdje Emilij Laszowski⁵² prikazuje stanje kule oko 1902. godine i slike stanja kule iz 2023. godine, vidljivo je koliko kule je propalo najvećim dijelom zbog prirodnih nepogoda i stogodišnjeg ljudskog zanemarivanja. Na slici snimljenoj oko 1902. godine još su vidljivi i obli prozori koji su danas jedva očuvani.⁵³ Grafika iz 1988. godine nam najbolje predočava kako je kula otprilike izgledala.

⁴⁶ KORUNEK, M., 2013., str. 76

⁴⁷ KORUNEK, M., 2013., str. 76

⁴⁸ HORVAT, Z., 1996., str. 184

⁴⁹ PELC, M., 2007., str. 58

⁵⁰ PELC, M., 2007., str. 62

⁵¹ Potrebno je navesti da iako je riječ o zastarjeloj literaturi, ona je i dalje važna zbog nedostatka informacija na ovu temu te se njezini podaci temelje na arheološkim istraživanjima.

⁵² Emilij Laszowski je hrvatski povjesničar, arhivist i kulturni djelatnik. Školovao se u Grazu i Zagrebu i kasnije radio u Hrvatskom zemaljskom arhivu u Zagrebu. Bio je urednik nekoliko časopisa i jedan od osnivača družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“.

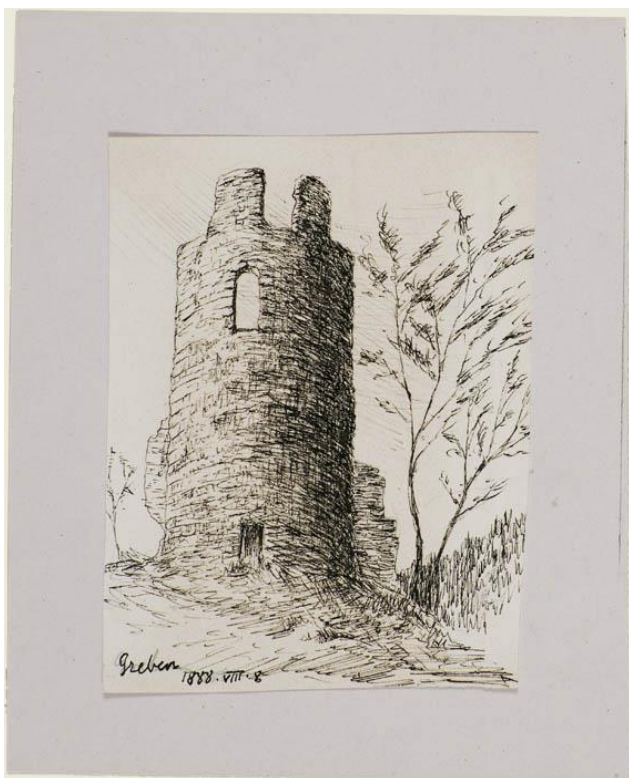
⁵³ LASZOWSKI, E., 1902., str. 46

Slika 7. Ostatci okrugle kule, 1. svibnja 2023. (fotografirala: Petra Kadi)

Slika 8. Fotografija kule iz 1902. godine

Slika 9. Grafika kule iz 1988. godine

3.5. Vlasništvo

Utvrda Grebengrad smatra se jednom od najprostranijih gradova-burgova u Hrvatskom Zagorju, no također se navodi kao utvrda s najdužom aktivnošću i boravište raznih vlastelina. U višestoljetnoj povijesti postojanja Grebengrada, izmijenilo se nekolicina vlasnika i gospodara.

Prvim vlasnikom se smatra gospodar Hrašćine, no o tome ne postoji previše istraženih podataka. Zatim se u listini kralja Andrije II. iz 1209. godine spominje kastelan Gardun. U tom dokumentu se kralj Andrija II. zahvaljuje Varaždinskom stanovništvu za pomoć tijekom njegova zatočeništva u Knegincu i daruje svom kastelanu Gardunu Grebengrad.⁵⁴ Mnogi povjesničari su skeptični što se tiče tog dokumenta jer postoji velika šansa da je falsificiran. Smatra se da je vjerodostojniji dokument iz 1277. godine gdje se navodi da Gardun i njegov brat Vukoslav, u to vrijeme preuzeli ime Grebenski, daju dio zemlje za grad na izvorištu

⁵⁴ MANENICA, L., 1993., str. 53-54

Lonje.⁵⁵ Prema razmišljanju Đure Szabe, to samo može biti Grebengrad. Nakon što je Gardun preminuo, vlasništvo se prenosi na njegovog sina Ivana i na njegove nećake, sinove njegova brata Vukoslava, Hektora i Puneka. Hektor i Punek se na kraju 1357. godine spominju kao gospodari Grebengrada.⁵⁶ Grebengrad ostaje u vlasništvu obitelji Grebenski do 1445. godine osim u kratkom razdoblju između 1357. i 1360. godine kada Hektor i Punek zbog veleizdaje gube vlasništvo i njezinim vlasnikom postaje hrvatsko ugarski kralj Ljudevit I. Veliki.⁵⁷ Nakon što su povratili posjed na Grebengradu, sastavili su poseban ugovor u kojem su podijelili svoje posjede i u zajedničkom posjedu su jedino ostale vode i šume. Punekovi sinovi Petar i Lorand 1360. godine od kralja Ljudovita uzimaju natrag vladavinu nad Grebengradom i okružnim posjedom. Nakon njih, 1411. godine vlasništvo preuzimaju novi gospodari Grebengrada, Petrovi sinovi Nikola i Ivan i Lorandov sin Herman.⁵⁸

Od 1445. godine, Grebengrad i obližnja imanja ulaze u vlasništvo obitelji Celjski uz veliku pomoć kapetana Ivana Vitovca, ujedno poznatog kao „pan Jan“.⁵⁹ Ivan Vitovac je bio vrlo bitan za širenje vlastelinstva obitelji Celjski, te su mu odlučili pokloniti Grebengrad i on tada preuzima nadimak „od Grebengrada“.⁶⁰ Nedugo nakon što Ivan Vitovac postaje gospodarom Grebengrada, spominje se ponovno obitelj Grebenski. Herman i sinovi Nikole Grebenskog, Ivan i Juraj vraćaju ponovno Grebengrad u svoje vlasništvo do 1453. godine i nakon toga se, zbog veleizdaje, Grebengrad više neće spominjati u vlasništvu obitelji Grebenski i vraća se Ivanu Vitovcu.⁶¹ Nakon što je Ivan Vitovac preminuo 1468. godine, Grebengrad se prenosi na njegove sinove Juraja, Ivana i Vilima. No, 1485. godine obitelj Vitovec gubi vlasništvo na Grebengradom.⁶²

Grebenski ponovno dolaze do vladavine nad Grebengradom i prije negoli su ga Ivan, Juraj i Vilim izgubili. Vlasništvo tada preuzima Ladislav, posljednji član obitelji Grebenski koji 1481. godine preuzima nadimak „Hemanffy de Greben“ Hermanović. Do 1489. godine Grebengrad je bio pod njegovim vlasništvom, no nakon njegove smrti vlasništvo se prenijelo na njegovog posinka Baltazara Bettyanya ili Baćana pošto Ladislav nije imao potomstvo

⁵⁵ SZABO, Gj., 1920., str. 81

⁵⁶ LASZOWSKI, E., 1902., str. 42

⁵⁷ REGAN, K., 2003., str. 17

⁵⁸ LASZOWSKI, E., 1902., str. 42

⁵⁹ LASZOWSKI, E., 1902., str. 42

⁶⁰ KOŠČAK, A. (ur.), Zbornik radova, „Podno Grebengrada: Sub castro Greben“, Zagreb – Novi Marof, 2011, str. 16

⁶¹ LASZOWSKI, E., 1902., str. 43

⁶² LASZOWSKI, E., 1902., str. 43

koje bi ga naslijedilo.⁶³ Baltazar je izgubio Grebengrad između 1490. i 1491. godine kada se za njega bori kralj Matijaš Korvin koji Grebengrad daje svom sinu Ivanišu Korvinu. No, ta vladavina je kratko trajala i obitelj Betthyany je uspjela vratiti Grebengrad pod svoju vladavinu 1491. godine. Vladanje nad Grebengradom je tada postalo još kompliciranije nakon što je grof Juraj Zagorski podigao tužbu protiv Baltazara 1494. godine. Grof Juraj je uz druge posjede prodao i grad Greben, no novi vlasnici nikad nisu došli do svog imanja. Suđenje je trajalo sve do 1501. godine i u međuvremenu Grebengradom je upravljao Lacko Erwenczey do 1502. godine. Grof Juraj umire 1501. godine i Baltazar do tada nije prepustio grebengradsku vladavinu nikome drugome. Napokon, 1502. godine Baltazar Baćan daje pismo Lacku, u kojem se navodi kako je pošteno naslijedio Grebengrad.⁶⁴ Kralj Ladislav 1515. godine prodaje Grebengrad uz drugu imovinu Vuku Pilcbergu, no ni on nikada nije došao u posjed Grebengrada. Baltazar je vladao Grebengradom do svoje smrti, odnosno do 1520. godine i tada vlasništvo prenosi na svog sina Franju. On je grad povjerio Jurju Berislaviću, no on mu Grebengrad vraća 1527. godine. Nakon njegove smrti Grebengrad uzima njegov sin Baltazar i nakon njega Baltazarov sin Franjo.⁶⁵ Franjo je imao sina Adama koje je nakon njegove smrti poprimio Grebengrad.⁶⁶

Grebengrad je bio glavno vlastelinstvo obitelji Betthyany, pogotovo nakon što je njihovo tadašnje glavno vlastelinstvo u Slavoniji palo u ruke Turaka u 16. stoljeću. No, u prvoj polovici 16. stoljeća obitelj Betthyany dobiva posjede u Ugarskoj i naposljetku zapuštaju Grebengrad, ali on i dalje ostaje u njihovom posjedu.⁶⁷ U međuvremenu, 1604. godine manji dijelovi grebengradskog imanja dolaze u ruke obitelji Humski. Zatim po drugi put Grebengrad je bio otet od obitelji Betthyany na kratko razdoblje i zauzima ga 1621. godine Nikola Frankopan pod naređenjem kralja Ferdinanda II. Godinu dana nakon, obitelj Betthyany opet vlada Grebengradom sve do 1650. godine.⁶⁸ Žena Franje Baćana 1656. dobiva grebengradski posjed nakon što je Franjo preminuo. Prethodno tome, dvije trećine Grebengrada je došlo u ruke grofa Jurja Erdödyja starijeg nakon što se 1650. godine oženio s posljednjim potomkom

⁶³ LASZOWSKI, E., 1902., str. 43

⁶⁴ LASZOWSKI, E., 1902 str. 44

⁶⁵ LASZOWSKI, E., 1902., str. 44

⁶⁶ LASZOWSKI, E., 1902, str. 46

⁶⁷ MANENICA, L., 1993., str. 54

⁶⁸ MANENICA, L., 1993. str. 53-55

obitelji Batthyany ili Baćan, Elizabetom.⁶⁹ Zbog toga su se odluci da Grebengrad padne u ruke Franjeve žene usprotivili članovi obitelji Erdödy i obitelji Humski.⁷⁰

Grebengrad naposljetku dolazi u posjed obitelji Erdödy, no obitelj je slabo brinula o gradu. Grad Greben ostaje u vlasništvu obitelji Erdödy sve do 1710. godine, kada se obitelj seli u dvorac u Novom Marofu i prepuštaju Grebengrad višestoljetnom propadanju. Razlog napuštanja utvrde je bio potres i požar 1710. godine koji je ostavio Grebengrad u ruševinama. Do 1902. godine, kako navodi Emilij Laszowski, još uvijek se Grebengrad spominjao pod vlasništvom obitelji Erdödy.⁷¹

Slika 10. Obiteljski grb grofova Erdödy

Vlasnici i gospodari Grebengrada	Razdoblje vladanja
Gospodar Hrašćine	12. stoljeće
Kastel Gardun	1209. godine

⁶⁹ MANENICA, L., 1993., str. 54

⁷⁰ LASZOWSKI, E., 1902., str. 47

⁷¹ LASZOWSKI, E., 1902., str. 47

Gardun i Vukoslav Grebenški, obitelj Grebenški	1277. – 1445.
Ljudevit I. Veliki	1357. – 1360.
Ivan Vitovec i obitelj	1445. – 1485.
Ladislav Grebenški	1481. – 1489.
Blatazar Batthyany/Baćan	1489. – 1520.
Matijaš i Ivaniš Korvin	1490./91.
Upravlja Lacko Erwenzey	1494.-1502.
Upravlja Juraj Berislavić Berislavić	1520. -1527.
Obitelj Batthyany/Baćan	1520. – 1650.
Nikola Frankopan	1621. – 1622.
Juraj Erdödy i obitelj	1650. – 1710.(1902.)

Tablica 1. Prikaz vlasnika i gospodara Grebengrada kroz stoljeća ⁷²

⁷² MANENICA, L., 1993., str. 55

4. Obnova, arheološka istraživanja i očuvanje Grebengrada

Interes za početak obnavljanja utvrde, odnosno tada u primarnom fokusu obnove kapele, javio se već 2006. godine kako bi se prigodno 2009. godine moglo proslaviti prvi spomen Grebengrada. No, nakon pregleda kapele, došlo je do odluke da se, zbog velikih novčanih troškova i statičke ugroženosti područja, restauracija mora odgoditi.⁷³ Arheološka istraživanja i restauracija Grebengrada trebala su započeti već 2008. godine, no zbog velikih troškova i bez načina financiranja, grad Novi Marof tada nije mogao sakupiti dovoljno sredstava kako bi se istraživanja i obnova mogli u potpunosti ispuniti. Zbog toga se obnova i istraživanje utvrde još danas provodi, no svake godine se ipak postepeno i polagano sve više istražuje uz veliku financijsku pomoć od strane Ministarstva kulture i medija.

Za početak se 2008. godine u suradnji grada Novog Maroda sa Konzervatorskim odjelom u Varaždinu, zbog stanja ne samo utvrde nego i vegetacije koja ju okružuje, sama obnova morala započeti sa čišćenjem područja. Tako se iste godine rušilo okolno drveće i čistila šikara koja je predstavljala prepreku kod istraživanja utvrde. Uzela se u obzir i činjenica da bi se uklanjanjem svih stabala moglo naštetiti utvrdi i više ju izložiti vremenskim nepogodama i pridonijeti njezinom propadanju.⁷⁴ Uz to, sagradile su se i privremene stepenice i drveni rukohvati za lakši pristup mjestima do kojih se dotada nije moglo doći.⁷⁵ Stepenice i rukohvati su bili potrebni kako bi se dijelovi utvrde mogli u potpunosti povezati i olakšati komunikaciju i omogućiti da utvrda bude prohodna.⁷⁶ Prema Marijani Korunek, prvi zahvat je uključivao 3D lasersko skeniranje cijele utvrde i izradu projekta za obnovu kapele i sjevernog zida središnjeg platoa.⁷⁷ Kapela je tada predstavljala prioritet u obnovi zbog svog dobrog stanja očuvanosti. Međutim, u posljednjih nekoliko godina, grad Novi Marof je dobio poprilično veliku financijsku pomoć čime su veći radovi na utvrdi mogli započeti.

Sanacija zidova se nakon financijske pomoći počela provoditi tek 2011. godine kada se skromna financijska potpora iskoristila na obnavljanje sjevernog zida koji se urušio 2007. godine.⁷⁸ Tijekom restauracije zidova korišten je nepravilno oblikovani kamen i mala količina opeke. Kod obnove zidova, vezivo je ipak imalo druge materijale kako bi se originalni

⁷³ KORUNEK, M., 2013., str. 76-77

⁷⁴ KORUNEK, M., 2013., str. 77

⁷⁵ KORUNEK, M., 2015., str. 99

⁷⁶ KORUNEK, M., 2013., str. 77

⁷⁷ KORUNEK, M., 2015., str. 99

⁷⁸ KORUNEK, M., 2013., str. 77

dijelovi zidova mogli razaznati od obnovljenih dijelova. Vezivo je ovim razlogom pravljeno samo od rimskog vapna. Kako bi se u potpunosti mogao obnoviti zid, prvi korak je bio otkopavanje sa svake strane zida, a zatim se krenulo sa zidanjem. U tom procesu se pronašao dio oktogonalnog stupa. Do početka 2012. godine, uspjela se povisiti visina sjevernog zida do čak 1,80 m. Ovoj visini su se prilagodili kasnije obnovljeni zidovi.⁷⁹

Očuvanje utvrde oduzima mnogo vremena i potrebna je dobra usklađena lokalna uprava koja bi bila zadužena za to. U primjeru utvrde Paka, koja je u potpunosti obnovljena i arheološki istražena, vidljivo je kako u tom slučaju lokalna uprava nije dovoljno informirana na koji način bi trebali održavali tvrđavu. Kako napominje Marijana Korunek, nakon obnove i potpunog istraživanja, odgovornost održavanja se prenosi na lokalnu upravu. No, problem je nastao nakon radova kada nije donesen jasn plan upravljanja. Nije navedeno kako pravilno održavati utvrdu, čistiti puteve i slično što bi moglo upravi pomoći pravilno očuvati ovo arheološko nalazište.⁸⁰ Nepravilnim održavanjem i općenito neodržavanjem utvrde i okoline, utvrda Paka bi se ponovno mogla dovesti u ruševno stanje i obnove bi ponovno bile neophodne. Pravilnim informiranjem lokalne uprave i zajednice, kada se utvrda Grebengrad u potpunosti istraži i obnovi, problemi kod održavanja i očuvanja ne bi se trebali pojaviti kao što su se pojavili kod utvrde Pake. Kao što se iznosi u „Međunarodnoj povelji ICOMOS-a za očuvanje povijesnih gradova“, temelj za pravilnu zaštitu, obnovu i očuvanje povijesnih gradova je edukacija stanovništva već od školske dobi i uključivanje stanovništva u procese revitalizacije i restauracije gradova.⁸¹

Utvrda Grebengrad svake godine prima znatan iznos od strane Ministarstva kulture putem programa „Zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima“ što je vidljivo u Tablici 2. U razdoblju od 2008. do 2023. godine za obnovu, očuvanje i građevinsku sanaciju odvojeno je sveukupno 3.260.000,00 kn.

Godina	Uloženi iznos
2008.	50.000,00 kn
2009.	50.000,00 kn
2010.	50.000,00 kn

⁷⁹ KORUNEK, M., 2013., str. 78

⁸⁰ KORUNEK, M., 2015., str. 102

⁸¹ MARKOVIĆ, KSENIJA, „Međunarodna povelja ICOMOS-a za očuvanje povijesnih gradova“, Zagreb, 1987., str. 83

2012.	70.000,00 kn
2013.	400.000,00 kn
2014.	500.000,00 kn
2015.	500.000,00 kn
2016.	300.000,00 kn
2017.	200.000,00 kn
2018.	200.000,00 kn
2019.	140.000,00 kn
2020.	50.000,00 kn
2021.	400.000,00 kn
2022.	200.000,00 kn
2023.	150.000,00 kn

Tablica 2. Tablica dodijeljenih financijskih sredstava u razdoblju od 2008. do 2023. godine od Ministarstva kulture i medija za obnovu, građevinsku sanaciju i uređenje Grebengrada ⁸²

4.1. Današnji izgled utvrde

Prolaskom kroz ostatke utvrde, teško je povjerovati koliko je zapravo malo od nje ostalo. Dio tog razloga je masivnost zidova zbog kojih je teško zamisliti da su oni u prošlosti bili i veći. Tek se pogledom iz zraka donekle može shvatiti koliki dio utvrde nedostaje. Propadanju je pridonijelo, uz nagle promjene visokih i niskih temperatura, nepovoljno vrijeme što je uzrokovalo ispiranje zidova, kemijsko razgrađivanje vapnenca i izbacivanje soli. Kako su se na utvrdu zbog prethodno nabrojanih faktora pojavile razne pukotine, one su s vremenom rasle i oslabljivale zidove što je naposljetku dovelo do njihovog urušenja. Pri urušavanju zidova, dešavalo se da urušeni materijal bude meta brojnim ljudima koji bi materijal uzeli i koristili za vlastite potrebe. ⁸³

Iako je utvrda i dalje u poprilično lošem stanju, poboljšanje i bolje očuvanje se iznimno primjećuje pogotovo ako uzmemo u obzir članak iz Građevinara iz 2004. godine gdje Branko

⁸² MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA, „*Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima*“, <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/odobreni-programi/16359>

⁸³ KORUNEK, M., 2013., str. 73

Nadilo navodi „No ni stanje te goleme utvrde nije baš zadovoljavajuće. Također se ne istražuje, a nema ni pokušaja da se zatečeni ostaci pokušaju nekako sačuvati.“⁸⁴ Nadilo pohvaljuje u članku posjetitelje koji su uspješno privukli pažnju drugih stanovnika i tako popularizirali ovu lokaciju, no ističe kako su i sami posjetitelji koji redovito posjećuju ovaj lokalitet mogli zamijetiti urušavanje i propadanje zidova između posjeta.⁸⁵

Bolje stanje utvrde se primjećuje ako uzmemo u obzir opis iz knjige „Hrvatske povjesne gradjevine“ u kojoj Emilij Laszowski iznosi komentare poput „potpunu sliku razvalina grebengradskih nije moći razabrati, jer je oko razvaline i u njoj samoj poraslo drveće, koje priječi pogled“ i „iznutra je sve zaraslo drvećem i grmljem, tako da se ne da ustanoviti nutranje razdijeljenje“.⁸⁶

Slika 11. Pogled iz zraka na ostatke utvrde Grebengrad

4.2. Budući planovi restauracije utvrde Grebengrad i troškovi

Iako su planovi restauracije u brzom razvoju, loše stanje građevine zbog nevremena i napuštanja mogu dovesti do problema. No, u svakom slučaju Grebengrad je jedan od primjera koje vrijedi očuvati. Grebengradski zidovi su usprkos raznovrsnim neprilikama uspjeli očuvati

⁸⁴ NADILO, B., 2004., str. 110

⁸⁵ NADILO, B., 2004., str. 110

⁸⁶ LASZOWSKI, E., 1902., str. 39

dobar dio utvrde, za razliku od drugih srednjovjekovnih utvrda kojima danas ili nema traga ili su u toliko lošem stanju da ih nije vrijedno obnavljati.⁸⁷

Uz to, iako se planovi izvađaju u donekle brzom tempu, javlja se problematika kod financiranja. Grad Novi Marof iz raznih izvora prikuplja novčana sredstva za obnovu, ali kao da obnovama nikad kraja. Količina novčanih sredstava jednostavno nikad nije dovoljna da podupre toliki obim radova koji su potrebni da bi se utvrda u potpunosti obnovila u kratkom vremenskom razdoblju, uzimajući u obzir kako se veliki udio sredstava morao uložiti u osiguravanje područja za sigurno provođenje istraživanja. Utvrda će se u konačnici obnoviti i istražiti, no to bi moglo potrajati još nekoliko godina.

Idealno bi ipak bilo da završni rezultati budu sličnim onima u Pounju gdje se projektom „Baština Zrinskih-budućnost Banovine“ obnovio i revitalizirao kompleks zgrada koji uključuje crkvu sv. Marije Magdalene, srednjovjekovni grad Zrin i druge građevine. Projekt je financijska sredstva dobio od Sisačko-Moslavačke županije i Europske unije. Prikupljena financijska sredstva nisu se uložila samo u obnovu već i u buduće aktivnosti koje će pomoći razviti kvalitetan turizam tog područja.⁸⁸ Time Pounj predstavlja primjer dobre prakse ne samo u restauracijskom smislu, već i smislu turističke prezentacije i valorizacije područja.

Postoje i brojne komplikacije koje se mogu pojaviti tijekom budućih pothvata kao što se to dogodilo kod Starog grada u Samoboru, kod Velikog Tabora i kod Medvedgrada. Neadekvatnom organizacijom rada, prebacivanjem radnika na druge lokacije, neodgovorno ponašanje radnika prema kulturnom objektu i obavljanje radova bez nadzora konzervatora i restauratora dovelo je do mnogobrojnih problema i prekidanja restauracijskih radova na Starom gradu u Samoboru. Dok su u Samoboru prepreku predstavljali načini izvođenja radova i nemar tijekom izvođenja istih, u slučaju Velikog Tabora i Medvedgrada problem se pojavio uplitanjem politike u planiranje budućnosti građevina i njezin nedostatak razumijevanja plemićkih gradova. Veliki Tabor je bio primjer dobro očuvanog plemićkog grada, no pokušao se iskoristiti kao promocija političke vlasti. Predložilo se kako će se on koristiti ne samo u kulturno – turističke svrhe nego i u protokolarno – reprezentativne svrhe čime bi se uništila njegova spomenička vrijednost.⁸⁹ U drugu ruku, Medvedgrad je podlijegao projektu koji je bio nakraju realiziran, a to je dodavanjem Oltara domovine 1944. godine.⁹⁰ Iako su se taj

⁸⁷ KORUNEK, M., 2015., str. 93

⁸⁸ BABIĆ., K., MILOŠEVIĆ, A., PEKOVIĆ, Ž., „Zrinski o Pounju“, 2020., str. 327

⁸⁹ MILETIĆ, D., 2012., str. 368-369

⁹⁰ MILETIĆ, D., 2012., str. 378

odluci protivili mnogi stručnjaci i konzervatori, predsjednik je zanemario njihove komentare i odlučio prenamijeniti Medvedgrad. U procesu su sudjelovala dva političara i dva arhitekta, no ni jedan konzervator. Nedugo nakon završetka radova, svi radnici i gospodarski i politički djelatnici su zaboravili na Medvedgrad dok su se radovi zapostavili i održavanje je samo uključivalo brigu o prostoru koji je bio u funkciji državnog protokola.⁹¹ Nakon ulaganja velike količine novaca, naposljetku Medvedgrad nije poprimio nikakve nove sadržaje kojima bi posjetitelji mogli saznati više o njemu, njegovoj povijesti i dosada izvedenim radovima.⁹²

⁹¹ MILETIĆ, D., 2012., str. 379

⁹² MILETIĆ, D., 2012., str. 380

5. Grebengrad kao turistička atrakcija

Iako je restauracija još u tijeku, važno je planirati buduće akcije i aktivnosti koje će se odvijati nakon potpune obnove plemićkog grada Grebengrada. U obzir bi se trebalo uzeti dodavanje zbirki, organiziranje manifestacija koje će potaknuti sudionike na učenje o nematerijalnoj i materijalnoj kulturnoj baštini tog područja i o plemićkim gradovima kao i organiziranje prezentacijskih i promotivnih sadržaja unutar ili u blizini utvrde. Odličan primjer dobre prakse turističke prezentacije, revitalizacije i valorizacije je kaštel Petrapilosa. U kaštelu Petrapilosa uvedeni su kulturni, edukativni i prezentacijski sadržaji kojima se želi prikazati životni stil u srednjem vijeku uz repliciranje odjeće, oružja i sličnih stvari. Ujedno su uključili i audio vodiče, tlocrte i promotivne materijale koje su prilagodili slijepim osobama i tako omogućili pristup svima da sudjeluju u projektu koji se zove „oživljena povijest“.⁹³

5.1. Popularnost Grebengrada kod stranih i domaćih posjetitelja

Popularnost Grebengrada raste iz godine u godinu i djelomični razlog tome je restauracija. Iako od restauracije i arheoloških istraživanja nije iznimno puno napravljeno, dosadašnji radovi su poboljšali stanje terena i utvrde što je rezultiralo boljoj posjećenosti. Dobar dio utvrde nije bio siguran za razgledavanje, no gradnjom stepenica i drvenih rukohvata, čišćenjem šikare i nepotrebnog grmlja te djelomičnom obnovom zidova, omogućilo se posjetiteljima da sigurno prolaze i istražuju kroz srednjovjekovnu utvrdu. Pokraj planinarske kuće Grebengrad, nalazi se ploča sa najosnovnijim informacijama o utvrdi Grebengrad koja je napisana na dva jezika, hrvatskom i engleskom, što omogućuje i stranim posjetiteljima ukratko predočiti koliku važnost utvrda ima za to područje.

5.2. Manifestacije i organizirana okupljanja

Većina manifestacija i okupljanja organizira planinarsko društvo „Grebengrad“. Uz brojna manja organizirana okupljanja, važno je izdvojiti ona veća i bitnija od kojih se ističu Grebengradska kestenijada, hodnja stazom Čevo-Grebengrad, Šetnja Rabuzinovim bregima i najpopularnija manifestacija proslava Međunarodnog praznika rada i VRO „Bljesak“. Uz to,

⁹³ MUŽINA, SARA, „*Turistička valorizacija istarskih kaštela*“, 2023., str. 28

kroz godinu društvo uz suradnju s drugim planinarskim društvima organizira i razne rute za one najodvažnije planinare i rekreativce. Organiziranjem različitih ruta, događaja i okupljanja potiču lokalno i drugo stanovništvo na boravak u prirodi, rekreaciju i druženje.

Uz to, vrijedno je spomenuti da osnovne škole na području grada Novog Marofa aktivno organiziraju izlete na Grebengrad i sudjeluju u edukaciji najmlađih o povijesnom i kulturnom značaju Grebengrada. Škole tako spajaju učenje, fizičku aktivnost i zabavu i na taj način pomažu djeci u razvijanju dubljeg razumijevanja o važnosti očuvanja sličnih mjesta te ujedno potiču djecu na sudjelovanje u zdravom načinu života. Sve organizacije, manifestacije i akcije dijele se na internetskoj stranici grada Novog Marofa i facebook stranici planinarskog društva Grebengrad.

Grebengradska kestenijada se tradicionalno organizira krajem listopada. U organizaciji sudjeluju planinarsko društvo Grebengrad i Udruga specijalne jedinice policije PU Varaždinska „Roda“. Za najmlađe se osigurava besplatan čaj i porcija pečenih kestena. Ova manifestacije se organizira u sklopu projekta „Svi na Grebengrad“. Osim što uz ostale manifestacije sudjeluje u promociji kulturne baštine, kestenijada stvara osjećaj zajedništva među građanima različitih društvenih slojeva.⁹⁴

U listu organiziranih manifestacija spada i „Hodanja stazom Čevo-Grebengrad“ kojom se odaje počast poginulim žrtvama koji su bili pripadnici Specijalne jedinice policije „Roda“ Varaždin i braniteljima s područja grada Novog Marofa. Ova organizirana hodnja predstavlja simbol solidarnosti i poštovanja prema onima koji su hrabro branili grad i naposljetku žrtvovali svoje živote kako bi današnji stanovnici imali svoju slobodu. Tradicionalnu hodnju organiziraju udruga SJP PU Varaždinska Roda i planinarsko društvo Grebengrad. Samo putovanje počinje kod Podevčeva i svim sudionicima je nakon napornog puta osiguran ručak u planinarskoj kući Grebengrad. Za sve sudionike su osigurane i prigodne majice kako bi imali uspomenu na sudjelovanje u ovom važnom događaju.⁹⁵

„Šetnja Rabuzinovim bregima“ je jedna od ruta koja se više posvećuje duhovnom i psihičkom stanju sudionika. Ona se odvija na Staru godinu odnosno 31. Prosinca i predstavlja poseban način da se sudionici oproste od prethodne godine. Put počinje rano ujutro iz Novog Marofa. Ruta vodi kroz naselje Krč, a zatim se put nastavlja kroz šumu do Velikog

⁹⁴ Planinarsko društvo Grebengrad, službena Facebook stranica društva, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064630844053>

⁹⁵ Planinarsko društvo Grebengrad, službena Facebook stranica društva, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064630844053>

Lubenjaka. Sudionici se zatim spuštaju do planinarske kuće Grebengrad gdje se okrepljuju i odmaraju od napornog puta nakon čega se put nastavlja do zavjetnog Križa. Prije samog povratka u kulturni centar Ivan Rabuzin u Novom Marofu gdje sama ruta počinje, prolazi se kroz mjesto Mađarevo. Svi sudionici naposljetku dolaze u kulturni centar gdje se u podne dočekuje Nova godina. Ova tura se smatra srednje zahtjevnom i potrebno je 4-5 sati hoda kako bi se završila. Sudionici tijekom putovanja otkrivaju nova mjesta, uživaju u prekrasnom pogledu i u svježem zraku. Imaju priliku na poseban način oprostiti se od prijašnje godine i Novu godinu dočekati sa drugim mentalitetom.⁹⁶

Najpopularnije okupljanje koje se odvija na Grebengradu je zasigurno „Proslava Međunarodnog praznika rada i vojno redarstvene operacije „Bljesak““. Proslava se obilježava svake godine prvog svibnja u planinarskoj kući Grebengrad. Planinarska kuća je smještena nedaleko od utvrde i kako bi udomačila veliki broj ljudi koji se svake godine okuplja kako bi se prisjetili branitelja i žrtava VRO „Bljesak“, osigurane su brojne drvene klupe i stolovi na kojima se posjetitelji mogu odmoriti. Također, svake godine gradonačelnik Novog Marofa Siniša Jenkač dijeli „prvomajski grah“ svim posjetiteljima.⁹⁷ Pošto se sama proslava odvija u prirodi, mnogi iskorištavaju ovo vrijeme na uživanje u prirodnom okruženju i u ugodnoj atmosferi. Veliki broj ljudi proslavu započinje čak dan prije. Grupice ljudi se okupljaju večer prije i kampiraju u šumama kako bi u uživali u međusobnom društvu i prirodnom okruženju. Kako bi se zabava i osigurala najmlađima, pored planinarske kuće smješteno je igralište gdje se djeca međusobno družu i zabavljaju dok roditelji uživaju slobodnom danu u prirodi. Za one koji su više zainteresirani u povijest, razvoj i o planovima obnavljanja utvrde, turistička zajednica organizira stručni obilazak utvrde „Priča o Grebengradu“ što omogućuje brojnim sudionicima da se educiraju na tu temu. Uz to, organizira se i radionica graditeljstva gdje se izrađuju zemljana žbuka i zidovi od pletera. Ova manifestacija je najpopularnija proslava na području Grebengrada i broji najviše posjetitelja tijekom godine. Za organizaciju je odgovorno planinarsko društvo „Grebengrad“ i svake godine uspijevaju zaintrigirati i privući sve više ljudi.

Zatim se na popisu nalazi i 800. godišnjica prvog spomena Grebengrada. Iako ovo nije događaj koji se slavi svake godine, zasigurno je vrijedan spomena. Godišnjica se temelji na

⁹⁶ Planinarsko društvo Grebengrad, službena Facebook stranica društva, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064630844053>

⁹⁷ Planinarsko društvo Grebengrad, službena Facebook stranica društva, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064630844053>

ispravi Andrije II. iz 1209. godine i zbog toga se proslava 800. godišnjica odvila 2009. godine. Uz to, proslavilo se i otkrivanje oznake koja proglašava plemićki grad Greben kulturnim dobrom.⁹⁸

Održavanje Grebengrada je zaista iscrpljujući posao. Iz tog razloga održava se jednodnevna akcija čišćenja „Zelena Čistka“. Ona se dosada odvijala jednom godišnje ili krajem travnja ili početkom rujna. Cilj ove akcije je udružiti sve entuzijastične stanovnike u čišćenju šume. Ono se provodi na području Topličice pa sve do Grebengrada, a sva oprema za čišćenje je osigurana od strane grada Novog Marofa i tvrtke Novokom. Ovom akcijom se stanovnici osvješćuju o dobro znanom problemu zagađivanja okoliša i nepropisnog odlaganja otpada. U tome duhu se i 2016. godine tijekom održavanja čistke, stavila i tabla s natpisom „Čuvajte naše šume“. Nakon napornog rada, svim sudionicima je osiguran prigodan obrok i osvježavajuća pića. Za odvoz otpada se brine komunalna tvrtka Novokom dok je za organizaciju zadužena udruga „Mladi za Marof“.⁹⁹

⁹⁸ KORUNEK, M., 2015., str. 102

⁹⁹ GRAD NOVI MAROF, „Zelenom čistkom na praznik rada poslali poruku sugrađanima!“, Novi Marof, 2016., <https://www.novi-marof.hr/zelenom-cistkom-na-praznik-rada-poslali-poruku-sugradanima/>

6. Institucionalizirani oblici skrbi o Grebengradu

Iako su u 16. stoljeću za održavanje plemićkih gradova i burgova bili zaduženi njegovi stanovnici, danas to nije tako.¹⁰⁰ Zbog toga je važno spomenuti udruge koje prakticiraju očuvanje ovog srednjovjekovnog plemićkog grada bez kojih bi Grebengrad postao kulturno dobro kojem se ne bi moglo ni prići zbog bujne vegetacije.

6.1. Turistička zajednica grada Novog Marofa

Grad Novi Marof stekao je titulu turističkog središta krajem 2007. godine što je potaklo stvaranje Turističke zajednice grada Novog Marofa. Ova organizacija je prvobitno osnovana s ciljem daljnjeg razvoja turizma u gradu Novom Marofu te istraživanja i razvoja drugih turističkih potencijala na tom području. Također, zajednica je preuzela važnu ulogu u promociji i reklamiranju novomarofskih turističkih atrakcija i manifestacija. Njezina zadaća je pronaći način na koji će se posjetitelji i turisti zainteresirati za kulturu, povijest i prirodne ljepote koje grad nudi. Osim toga, zajednica se bavi uređenjem grada kako bi svi posjetitelji imali osiguran ugodan boravak za vrijeme posjeta. Turistička zajednica grada Novog Marofa je jedan od ključnih faktora u održavanju turizma i očuvanju kulturne baštine grada Novog Marofa.¹⁰¹

6.2. Etno udruga „Greiben“

Etno udruga „Greiben“ je još jedna važna udruga koja se bavi očuvanjem i zaštitom Novomarofske kulturne baštine, običaja i zanata. Udruga je osnovana 2008. godine sa sjedištem u Mađarevu. Kroz organizaciju različitih manifestacija, poput „Jurejvo v međerovske fare“ i „Dani pere“, udruga nastoji povezati lokalno stanovništvo u akciju očuvanja starih tradicija. Stvaranjem novih i zabavnih načina na koje se stanovništvo Novog Marofa može uključiti i informirati o tradicijama i običajima, udruga osigurava očuvanje tih vrijednih tradicija i prenosi ih na nove generacije. Uz to, manifestacije takvog tipa ne privlače samo lokalno stanovništvo, već i ljude iz cijele Hrvatske i turiste koji su zainteresirani za

¹⁰⁰ PELC, M., 2007., str. 60

¹⁰¹ *Strategija razvoja grada Novog Marofa 2015.-2020.*, 2015, str. 31

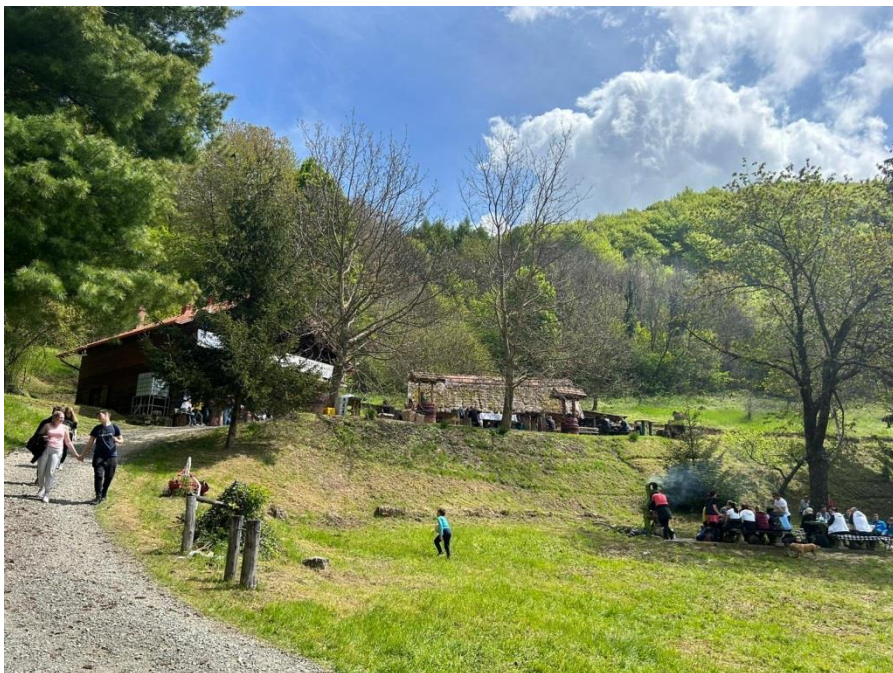
tradicijsku baštinu grada Novog Marofa. Ovakve manifestacije predstavljaju priliku za edukaciju i zabavu, kao i promociju kulturne baštine ovog područja.¹⁰²

6.3. Planinarsko društvo Grebengrad

Planinarsko društvo Grebengrad, čiji predsjednik je Zdravko Maltar, ima ključnu ulogu u održavanju utvrde i o organiziranju mnogobrojnih planinarskih ruta i događanja koji promoviraju Grebengrad. Društvo je osnovano 1950. godine i ubraja se u 3 najstarija planinarska društva u Varaždinu. Kroz njihovu dugogodišnju posvećenost i trud, Grebengrad postaje sve privlačniji posjetiteljima i ljubiteljima prirode kao i avanturistima i planinarima. Udruga sudjeluje u složenim procedurama kako bi prikupili potrebne dozvole i osigurali dovoljno financijskih sredstava za održavanje i obnavljanje ovog vrijednog povijesnog spomenika, planinarskog doma i okoline. U letku planinarskog društva navodi se „Planinarsko društvo se uz organiziranje izleta bavi i održavanjem planinarskog doma „Grebengrad“ smještenog podno istoimene utvrde te propagiranjem očuvanja prirode i boravka u prirodi kao zdravog načina provođenja slobodnog vremena.“¹⁰³ Društvo podupire veliki broj stanovnika koji nesebično pomažu kod radova i doniraju potrepštine. Njihova predanost i bliska povezanost s lokalnim stanovništvom osiguravaju daljnji razvoj Grebengrada kao turističke atrakcije.

¹⁰² *Strategija razvoja grada Novog Marofa 2015.-2020.*, 2015, str. 14

¹⁰³ Letak, „*Planinarsko društvo Grebengrad*“, grad Novi Marof

Slika 12. Pogled na prirodno okruženje i planinarski dom „Grebengrad“, 1. Svibanj 2023.
(fotografirala: Petra Kadi)

7. Zaključak

U ovom završnom radu istražili smo i dokazali zašto je utvrda Grebengrad jedna od najvećih i najbitnijih utvrda na području sjeverne kontinentalne Hrvatske. Kroz mnogobrojne izvore saznali smo njezinu prvobitnu funkciju kao obrambenog objekta za vrijeme srednjeg vijeka i njezin utjecaj na oblikovanje i razvijanje grada Novog Marofa kakav je danas.

Osim toga, Grebengrad sada ima i važnu ulogu u razvijanju turizma na području Novog Marofa. Svojom bogatom poviješću i značajnošću u obrani Istočnog obronka Ivanščice, Grebengrad nudi predivan pogled na obližnja mjesta, slikovite brežuljke i netaknutu prirodu koja ga okružuje. Zbog toga, mnogi posjetitelji dolaze obići i razgledati utvrdu kako bi se opustili, razbistrili um i uživali u pogledu na beskonačno zelenilo i šume. Također, pomoću planinarske udruge „Grebengrad“ koja organizira brojne planinarske rute i izlete u suradnji s drugim planinarskim društvima, Grebengrad privlači mnoge avanturiste, rekreativce i planinare.

Utvrda Grebengrad čuva višestoljetnu povijest sjeverne Hrvatske i Hrvatskog zagorja. Iako je ostala samo u ruševinama, privukla je pažnju mnogim istražiteljima, restauratorima kao i stranim i domaćim posjetiteljima te tako osigurala svoj opstanak. Utvrda je u procesu restauracije čime će se osigurati njezino postojanje u budućnosti. Ona će svoju važnost nastaviti prenositi iz generacije u generaciju i tako ostati ponos sjeverne Hrvatske, Hrvatskog zagorja i grada Novog Marofa.

Vjerujem da će se s vremenom doći do dodatnog poboljšanja stanja utvrđene feudalne rezidencije Grebengrad, ali moramo biti svjesni da se obnovi treba pristupiti skrupulozno i pažljivo. Ipak smatramo Grebengrad arheološkim lokalitetom što znači da pripada skupini kulturne baštine koja je u poprilično oštećenom stanju. Iako su nadopune i restauracija neizbježne, one ujedno mogu biti u potpunosti nagađanja o tome kako je utvrda prvobitno izgledala. Također, zbog stanja utvrde pomno se moraju izabrati radovi koji se mogu izvesti na ovom arheološkom lokalitetu bez da škoda njezinom trenutnom stanju. Između ostalog, nadajmo se da nakon restauracije Grebengrad neće zadesiti ista sudbina koja je zatekla Medvedgrad.

8. Popis literature

Knjige i članci:

1. BABIĆ, KRISTINA, MILOŠEVIĆ, ANTE, PEKOVIĆ, ŽELJKO, „Zrinski u Pounju“, Split-Dubrovnik, 2020., stranice 327
2. HORVAT, ZORISLAV, „Zidine i braništa na utverdama kontinentalne Hrvatske 12.-15. st.“, Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, Vol. 4, No. 2 (12), izvorni znanstveni članak, 1996., <https://hrcak.srce.hr/24092>, stranice 184, 195 (posjećeno 22.8.2023.)
3. KORUNEK, MARIJANA, „Utvrda Grebengrad kod Novog Marofa“, pregledni rad, Godišnja zaštite spomenika kulture Hrvatske, No. 36., Konzervatorski odjel u Varaždinu, 2013. <https://hrcak.srce.hr/clanak/191414>, stranice 64, 72-78 (posjećeno 1. 8. 2023.)
4. KORUNEK, MARIJANA, „Problematika očuvanja i revitalizacije fortifikacijske arhitekture na primjeru Puste Bele, Pake i Grebengrada“, stručni članak, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, No. 26., Konzervatorski odjel u Varaždinu, 2015. <https://hrcak.srce.hr/clanak/221562>, stranice 93, 99-100 (posjećeno 1. 8. 2023)
5. KOŠČAK ANĐELKO (ur.), Zbornik radova, „Podno Grebengrada: Sub castro Greben“, Zagreb – Novi Marof, 2011., stranice 11, 16
6. LASZOWSKI, EMILIJ, „Hrvatske povjesne gradjevine“, Zagreb, 1902., <https://library.foi.hr/dbook/index.php?B=1&item=X02267>, stranice 39, 42-47 (posjećeno 2. 8. 2023.)
7. Letak, „Planinarsko društvo Grebengrad“, grad Novi Marof
8. MANENICA, LOVRO, „Grofovi Erdödy u ozračju hrvatske povijesti“, Novi Marof, 1993., stranice 53-55, 60
9. MARKOVIĆ, KSENIJA, „Međunarodna povelja ICOMOS-a za očuvanje povijesnih gradova“, Zagreb, 1987., <https://hrcak.srce.hr/file/214266>, stranica 83 (posjećeno 2. 8. 2023.)
10. MAVRIĆ, ANA, „Grebengrad i Remetinec u srednjem vijeku“, https://www.academia.edu/5148728/Grebengrad_u_srednjem_vijeku, stranica 6 (posjećeno 10. 7. 2023.)
11. MILETIĆ, DRAGO, „Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske“, Zagreb, 2012., stranice

12. MUŽINA, SARA, „*Turistička valorizacija istarskih kaštela*“, završni rad, Pula, 2017., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu%3A1893/datastream/PDF/view>, stranica 28 (posjećeno 14. 8. 2023.)
13. NADILO, BRANKO, „*Utvrde*“, Ruševine zamkova na jugoistočnim obroncima Ivanšćice, *Građevinar* 56, 2004., <http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-56-2004-02-3.pdf>, stranice 107-108, 110 (posjećeno 14. 8. 2023.)
14. PELC, MILAN, „*Renesansa*“, Zagreb, studeni 2007., stranice 54, 58, 60, 62)
15. REGAN, KREŠIMIR, „*Srednjovjekovne utvrde i kašteli na obroncima Ivanšćice*“, pregledni rad, Hrvatsko zagorje: Časopis za kulturno-prosvjetna i društvena pitanja, 2003., <http://www.templari.hr/strucni-radovi/Srednjovjekovne-utvrde-i-kasteli-na-obroncima-ivanscice.pdf>, stranice 2-3, 16-17 (posjećeno 2. 8. 2023.)
16. *Strategija razvoja grada Novog Marofa 2015.-2020.*, Varaždin, 2015, <https://www.novi-marof.hr/wp-content/uploads/2018/01/STRATEGIJA-RAZVOJA-GRADA-NOVOG-MAROF.pdf>, stranice 3, 14, 31 (posjećeno 18.7.2023.)
17. SZABO, GJURO, „*Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*“, izvanredno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb, 1920., <https://www.templari.hr/strucni-radovi/Sredovjecni%20gradovi%20u%20Hrvatskoj%20i%20Slavoniji.pdf>, stranice 22, 27, 29, 31, 80, 81 (posjećeno 2. 8. 2023.)

Internetske stranice:

18. GRAD NOVI MAROF, „*Zelenom čistkom na praznik rada poslali poruku sugrađanima!*“, Novi Marof, 2016., <https://www.novi-marof.hr/zelenom-cistkom-na-praznik-rada-poslali-poruku-sugrađanima/>, (posjećeno 31. 7. 2023.)
19. HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, „*Laszowski, Emilij*“, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35537> (posjećeno 31. 7. 2023.)
20. HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, „*Szabo, Djuro*“, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59216> (posjećeno 24. 7. 2023.)
21. MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA, „*Odobreni programi zaštite na nepokretnim kulturnim dobrima*“, <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/odobreni-programi/16359>, (posjećeno 22. 8. 2023.)
22. PLANINARSKO DRUŠTVO GREBENGRAD, službena Facebook stranica društva, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064630844053>, (posjećeno 31. 7. 2023.)

9. Sažetak i ključne riječi

U radu se obrađuje utvrda Grebengrad uzimajući u obzir njezinu lokaciju, bogatu povijest i gradnju. Opisuje se njezin tlocrt te po čemu je uvjetovan i koji elementi se poklapaju sa drugim srednjevjekovnim utverdama na tom području. Objašnjava se trenutno stanje utvrde, što je dosada restaurirano i obrađeno te budući zahvati koji bi bili potrebni za njezino očuvanje. Također, obrađuje se njezina važnost u aspektu zaštićene kulturne baštine kao i njezin potencijal u mogućem postanku važne turističke atrakcije grada Novog Marofa.

Ključne riječi: Grebengrad, utvrđena feudalna rezidencija, srednji vijek, rani novi vijek, Novi Marof, utvrda, restauracija, turizam

10. Popis reprodukcije

Slika 1. ARCANUM, Shematski prikaz utvrde Grebengrad, karta Europe u 18. stoljeću, <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?bbox=1785144.6249476576%2C5805582.652065145%2C1833784.3070594838%2C5822745.831533175&layers=163%2C165> (posjećeno 22.7.2023.)

Slika 2. Pogled sa grebengradskih zidina pokraj kapele, 1. svibnja 2023. (fotografirala: Petra Kadi)

Slika 3. Tlocrt Grebengrada, SZABO, GJURO, „Srednjovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji“, izvanredno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb, 1920., <https://www.templari.hr/strucni-radovi/Sredovjecni%20gradovi%20u%20Hrvatskoj%20i%20Slavoniji.pdf>, stranica 90 (posjećeno 2. 8. 2023.)

Slika 4. Ulaz (broj 6 na tlocrtu) u utvrdu i put koji vodi do glavnog dijela grada, 1. Svibnja 2023. (fotografirala: Petra Kadi)

Slika 5. Natkrivena kapela, 1. Svibnja 2023. (fotografirala: Petra Kadi)

Slika 6. Konzola na spoju južnog i istočnog zida unutar kapele, KORUNEK, MARIJANA, „Utvrda Grebengrad kod Novog Marofa“, pregledni rad, Godišnja zaštite spomenika kulture Hrvatske, No. 36., Konzervatorski odjel u Varaždinu, 2013. <https://hrcaak.srce.hr/clanak/191414>, str. 74 (posjećeno 1. 8. 2023.)

Slika 7. Ostatci okrugle kule, 1. Svibnja 2023. (fotografirala: Petra Kadi)

Slika 8. Fotografija kule iz 1902. godine, LASZOWSKI, EMILIJ, „Hrvatske povjesne gradjevine“, Zagreb, 1902., <https://library.foi.hr/dbook/index.php?B=1&item=X02267>, stranica 46 (posjećeno 2. 8. 2023.)

Slika 9. Grafika kule iz 1988. godine, HRVATSKA MJESTA U GRAFIČKOJ ZBRICI HDA, „Grebengrad, Ruševine starog grada, 8. Kolovoza 1988.) http://arhinet.arhiv.hr/_DigitalniArhiv/GrafikeHrvatskihMjesta/Grebengrad.htm (posjećeno 22. 8.2023.)

Slika 10. Obiteljski grb grofova Erdödy, PROLEKSIS ENCIKLOPEDIJA ONLINE, „Erdödy“, <https://proleksis.lzmk.hr/56589/> (posjećeno 21.8.2023)

Slika 11. Pogled iz zraka na ostatke utvrde Grebengrad, STANCIC, KRESIMIR, *Grebengrad – suton iz zraka – drone video*, slika iz 1:13 minute videa, Youtube, 2019., https://www.youtube.com/watch?v=zo5ZkCSn8qU&ab_channel=KresimirStancic, (posjećeno 17.7.2023.)

Slika 12. Pogled na prirodno okruženje i planinarski dom „Grebengrad“, 1. Svibnja 2023, (fotografirala: Petra Kadi)

Tablica 1. Prikaz vlasnika i gospodara Grebengrada kroz stoljeća

Tablica 2. Tablica dodijeljenih financijskih sredstava u razdoblju od 2008. Do 2023. godine od Ministarstva kulture i medija za obnovu, građevinsku sanaciju i uređenje Grebengrada